

ГОРБЕНКО Юрій Леонідович,
*доцент кафедри психології Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка,
кандидат психологічних наук, доцент*

МІЖОСОБИСТІСНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ЦІЛІСНІСТЬ У БАГАТОВИМІРНІЙ ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ

Постнекласична парадигма у науці акцентує увагу на неможливості подальшого розвитку новітніх досліджень без відповіді на питання: яку ціну заплатить людство за створення штучного інтелекту та конвергенцію технологій і якщо ця ціна – життя людства, то чи потрібні такі відкриття. Тому свідоме людство, як найвищий рівень розвитку всесвіту, повинно осмислено прийняти людину як вищу цінність для свого подальшого розвитку, тим самим забезпечивши своє виживання.

Отже, кожна людина для іншої людини повинна стати найвищою цінністю, тим самим забезпечуючи можливість існування життя на планеті. При цьому основою розвитку людства повинні стати якісно нові взаємовідносини між людьми. Людські відносини – вершина діяльності та розвитку світобудови, всі таємниці всесвіту можуть бути розкриті у закономірностях взаємодії чоловіка і жінки коли вони стають “однією плоттю” (як це сказано у святому письмі). Коли двоє утворюють цілісність, це може виявити певні закономірності і у моделі всесвіту. Ця модель може бути вкрай складною, але по іншому нам не наблизитись до істини.

Допомогти в цьому розібратися може запропонована В.Ф. Моргуном моністична теорія багатовимірного розвитку особистості. (Див. нижче рис. 1).

Ця модель випробувана більше ніж тридцятирічним досвідом свого використання у різних галузях науки та визнана провідними сучасними науковцями.

Щоб розкрити додаткову прогностичну цінність багатовимірної теорії особистості ми акцентуємо увагу на векторі “3. Змістовних спрямованостей особистості” та вищому його рівні *самодіяльності*. Цей вектор необхідно розуміти ще і як елемент, що об’єднує цю модель із іншою особистістю (з іншою моделюю). Для представлення цього ми просто продублюємо аналогічне рисунку 1 схематичне

зображення багатовимірної структури особистості (див. нижче рис. 2).

Рис. 1. Схематическое изображение многомерной структуры личности (по В.Ф. Моргуну)

На рис. 1 п'ять інваріантів утворюють жмуток векторів, що перетинаються в одній точці; на рис. 2 другим “жмутом” буде об'єднання векторів “**3. Змістовної спрямованості особистості**” (на рисунку виділено жирним) у сумісній самодіяльності двох особистостей (або соціальних структур у більш широкому вимірі), які націлені на іншу особистість як вияв самого себе у іншому.

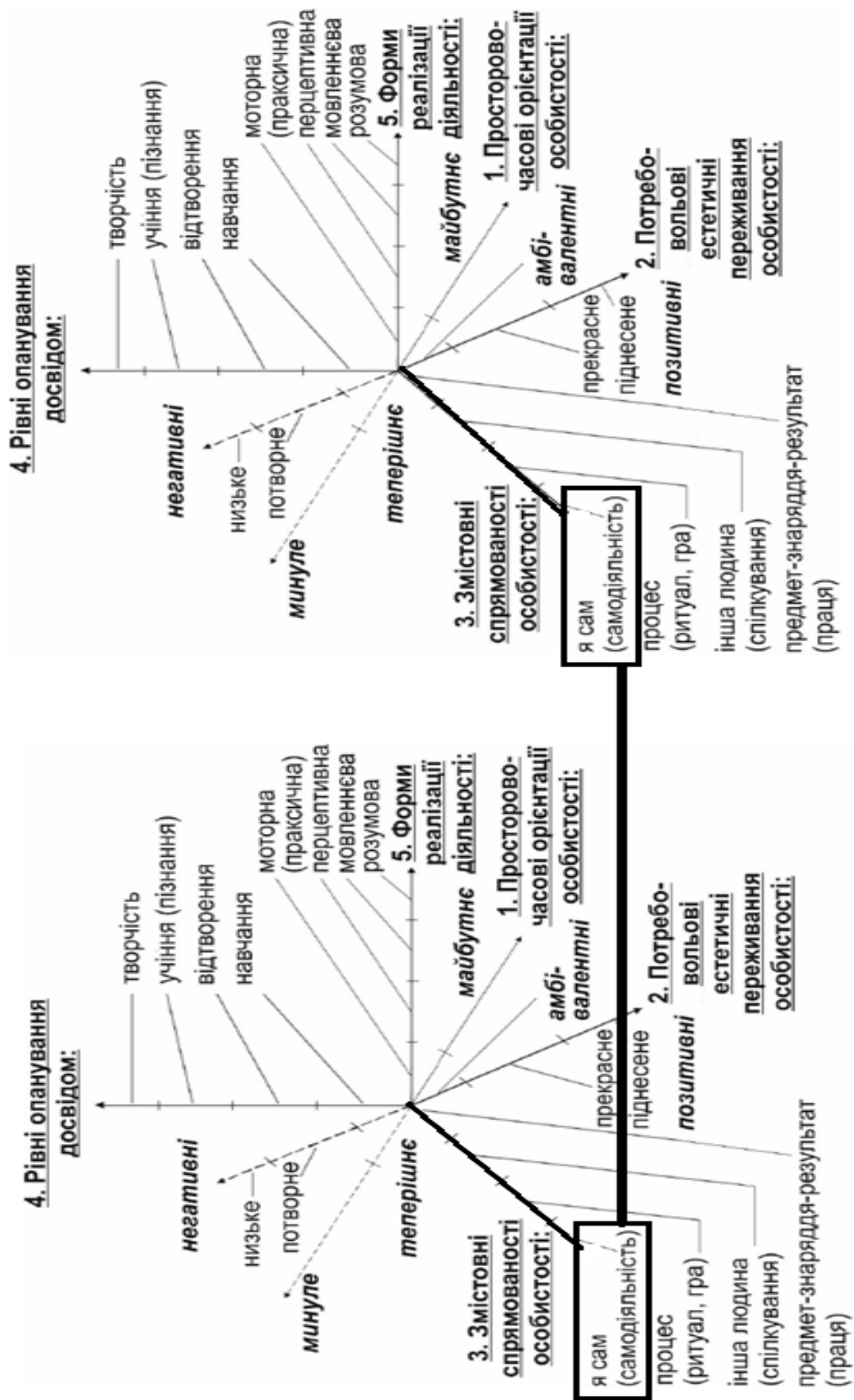

Рис. 2. Схематичне зображення взаємодії двох особистостей за допомогою використання “Моністичної теорії багатовимірного розвитку особистості” (за В.Ф. Моргуном)

При цьому “самодіяльність” заради одне одного не знищує іншу особистість, а намагається використати її унікальність для взаємодоповнення та взаємозбагачення іншого. У свою чергу обидва вектори “самодіяльності”, як і в основній моделі (рис. 1), будуть нерозривно поєднані з центральним елементом (спільний центр векторів), тобто з реальним світом речей у теперішньому, а отже, будуть здійснювати сумісну діяльність заради спільної мети.

Необхідно зазначити, що така схема буде працювати тільки у ситуації ідентифікації себе з чимось цілим для обох особистостей, наприклад, чоловік і жінка як сім'я (міста і села як країна, окремі держави як планета), при цьому вони набувають нових властивостей, які можуть і не існувати у них як у окремих частин.

Людина і світ як дві точки дотику вийшли із природи і є природою, тому вони принципово єдині. Взаємовідношення людини та людини також можуть бути цілісними при умові визнання важливості існування один одного та формування єдиної ціннісної парадигми. Світ є причиною та умовою існування психіки, а людська психіка і свідомість є вершиною та формою самоусвідомлення світу.

Найбільш жорстко та безкомпромісно про важливість та значення вивчення людини і світу тільки через призму іншої людини сказав С.Л. Рубінштейн: “людина є людиною лише в своїх взаємовідносинах з іншою людиною: людина – це люди в їх взаєминах один до одного. Людина як абсолют, як «річ у собі», як щось відокремлене і замкнуте в собі – це не людина, не людська істота і, більш того, це взагалі не істота, це щось неіснуюче – ніщо. Не тільки в житті і в громадських справах людина живе і діє громадським чином: це ж відноситься і до процесу пізнання. Звичайне уявлення про суб'єкта пізнання як чисто індивідуальну, тільки одиничну істоту – фікція. Реально ми завжди маємо дві взаємопов'язані відносини – людина і буття, людина і інша людина (інші люди). Ці дві відносини взаємопов'язані і взаємообумовлені” [3, с. 282].

І тому в багатовимірній теорії особистості необхідно акцентувати увагу на векторі “3. Змістовні спрямованості особистості” та вищому її рівні “самодіяльності”. Свідомість і самосвідомість як вищі рівні організації буття об'єднують у теперішньому минуле і майбутнє, з'єднують у ціле та спрямовують потребо-вольові естетичні переживання, оволодівають моторною, перцептивною, мовленнєвою і розумовою формами реалізації діяльності, створюють цілісну систему рівней опанування досвідом, і тому є точкою об'єднання всіх п'яти векторів.

Об'єднання у цілісність, а не протиставлення людини до людини, людини і буття дає можливість окреслити буття в цілому на рівні взаємовідносин конкретної людини у конкретному вимірі – зараз. Дві свідомості як би опускаються у природу своєю діяльністю, яка виражає їх світогляд. І тоді “вчинок” (за В.А. Роменцем) – це свідоме визнання єдності всіх елементів, яка проявляється у відповідальній поведінці, спрямованій на збереження цієї цілісності.

Крім того, весь досвід використання даної моделі (рис. 1) може вказати шлях пошуку інструментів дослідження цілісності та намітити шляхи розуміння комплексної взаємодії всіх елементів та її глибинних причин, не ушкоджуючи цілісність та її властивості, та одночасно з позиції цілісності, побачити всі протиріччя єдності всесвіт-людство.

Модель дає можливість шукати шляхи взаєморозуміння та самоствердження всіх партнерів по спілкуванню, поваги до іншого без приниження самого себе, інтеграції країн без знищення своєї самобутності, побудови єдності природи і людства.

Рубінштейн із цього приводу зазначав, що “в кожному явищі своїми впливами на нього «представлені», відображені та впливають всі предмети; кожне явище є в даному випадку «дзеркало і відлуння всесвіту» ... У цьому полягає простий, точний і строгий смисл виразу про «відображення» як загальну властивість всього матеріального світу” [3, с. 50]. Хочеться акцентувати увагу на словах “всі предмети” та “всього матеріального світу”, частиною якого є і людина, але сучасне людство не враховувало, що природа також нас відображає, і в цьому відображенні – переважає, на жаль, хижацьке ставлення людини.

Що ж тоді робити людині з цим дзеркалом, в якому відсутні цінності, а виявляються тільки потреби. Відповідь очевидна, почати думати про цінності – інакше самознищення. Маленький приклад: сьогодні багато підприємців і приватних виробників по іншому виробляють продукцію – те, що на продаж – з хімією, гербіцидами, гмо, а для себе, додому – органічні добрива та своє перевірене насіння. Але купуємо ми все інше на ринку, чому не робимо як для себе? Бо не розуміємо свою єдність. Якщо ми зможемо у кожній людині бачити свою частку, може і з'явиться можливість врятувати і природу, і людство. І, таким чином, із позиції цілісності долати протиріччя між психічним, духовним і матеріальним.

Отже, запропонована модель, дає можливість відкрити один із шляхів вивчення як самосвідомості у процесі взаємодії з іншою самосвідомістю, так і глибше розкрити внутрішні механізми єдності

всесвіт-людство, представивши складний елемент наглядно. Зрозуміло, що будь яка схематизація – це спрощення, за яким неминучі доповнення, але така схематизація підштовхує до усвідомлення шляхів вирішення кризи між людиною та буттям, людиною та віртуальним середовищем, людиною та людиною і має широкі прогностичні можливості для виявлення внутрішніх закономірностей та протиріч. Усвідомлення ж проблеми – це початок її вирішення. І, як зазначив Рубінштейн: “правильно поставлені питання пізнання світу в кінцевому рахунку пов'язані з завданнями його революційного перетворення” [3, с. 44].

Спробуємо намітити такі шляхи через розкриття запропонованих інваріантів багатовимірної структури особистості.

1. Просторово-часові орієнтації особистості за Моргуном “визначаються вирішенням суперечності між буттям і небуттям матеріальних і духовних носіїв особистості” [1, с. 29]. Все що відбувається сьогодні – це те, що завтра буде минулим, а, відповідно, буде детермінувати майбутнє, тому визначати майбутнє – це діяти відповідно до своєї мети сьогодні. Вчинок завжди у теперішньому, але він завжди враховує позиції минулого і майбутнього: майбутня смерть “це серйозно”, тому ставлення до майбутнього, яке сьогодні проявляється, також є серйозним, нам не можна зволікати з вирішенням завдання на смисл співіснування буття і людства.

2. Потребо-вольові переживання особистості за Моргуном “задаються «суперечністю між життям індивіда (задоволенням потреб) і смертю (блокуванням або припиненням обміну речовин, енергії та інформації організму з середовищем)” [1, с. 30]. У ситуації взаємодії людини з людиною переживання, які виникають, як правило, детерміновані їх світоглядом. Світогляд, у першу чергу, це ставлення до буття (світу) та, виходячи з цього ставлення, до людей та речей. Отже, можна казати, що ставлення до світу визначає ставлення до людей і навпаки, ставлення до людей визначає ставлення до світу (зовнішні умови діють через внутрішні стани). Але необхідно розрізняти “потребо-вольові переживання особистості”, які називаються емоціями та залежать від біологічних потреб і почуття, які виникають для забезпечення задоволення соціальних потреб. Задоволення біологічних потреб супроводжується негативними емоціями і закінчуються нетривалим емоційним позитивним сплеском після задоволення потреби. Задоволення соціальних потреб у спілкуванні та взаємостосунках існують у формі піднесеного позитивного очікування іншого і максимально підвищуються при зустрічі із людиною. Отже, щастя (довготривалий піднесений стан)

можливе тільки у взаємодії з соціальним іншим, спілкуванні з ним та любові до іншого.

3. Змістовні спрямованості особистості за Моргуном “задаються вирішенням суперечності «рід-природа», внаслідок чого людина як родова істота перетворюється з індивіда як споживача природних предметів на суб’єкта як виробника продуктів для задоволення своїх потреб, використовуючи знаряддя і свідому, ідеально-знакову кооперацію із суспільством” [1, с. 30]. В нашій ситуації збільшується необхідність рефлексії як здатності пізнати себе через пізнання іншого. З іншого боку, людина здатна пізнати себе лише в тій мірі, в якій вона пізнає буття. А світ, у свою чергу, ставить питання підсилити усвідомлення розуміння людством необхідності прийняття на себе “ноосферної” відповідальності. У такій ситуації рефлексію необхідно розглядати і як здатність співставити себе з життям в цілому та вийти за межі особистого життя як життя для всіх, для планети.

4. Рівні опанування досвідом за Моргуном задаються “вирішенням суперечності між інтеріоризацією (розпредметненням) соціального та екстеріоризацією (опредметненням) індивідуального досвіду” [1, с. 30]. Розширення схематичного зображення (рис. 2), на нашу думку, дає можливість побачити не тільки дії по перетворенню навколишньої дійсності, а і взаємне перетворення особистостей і побудови ними своєї сутності в процесі взаємодії з життям, людьми, суспільством і буттям. Здатність поставитися до іншого як суб’єкта потребує вирішення складних етичних проблем, в тому числі відповідальності людства за майбутнє планети.

5. Форми реалізації діяльності за Моргуном “задаються вирішенням суперечності між підсвідомістю та свідомістю людини” [1, с. 31]. У запропонованій схемі (рис. 2), на нашу думку, можна спробувати почати пошуки подолання відчуження від людини її сутності, яка в іншій людині, в тому числі і суперечностей між підсвідомістю та свідомістю людини, яка забезпечується зв’язком з буттям Всесвіту, де вершиною, у свою чергу, є людські стосунки. Якщо ця єдність буде усвідомлена та побачена у моделі Моргуна, можна казати про можливість досягнення істинної свободи від самого себе у формі біологічних потреб, та перехід до себе самого в інших. Таку ж думку висловлює і К.А. Абульханова-Славська: “той, хто бере на себе відповідальність сам, той має можливість сам же, в її межах і напрямках, контролювати, організовувати всі свої дії, відносини, знімаючи тим самим зовнішній контроль, примус, здобуває

незалежність, свободу. Свобода не є тільки усвідомлення необхідності, вона є перетворююче присвоєння” [3, с. 28].

У цілому запропонований варіант інтерпретації моделі багатовимірної особистості може стати ілюстрацією та схематизацією пошуку інтегрального образу взаємодії різних детермінант та причин у цілому Всесвіті. Фактичного з'єднання детермінізму, який задається “вирішенням суперечності між підсвідомістю та свідомістю людини”, “вирішенням суперечності між інтеріоризацією (розпредметненням) соціального та екстеріоризацією (опредметненням) індивідуального досвіду”, “вирішенням суперечності “рід-природа”, “вирішенням суперечністю між життям індивіда (задоволенням потреб) і смертю”, та “вирішенням суперечністю між буттям і небуттям” з системним підходом, у якому всі причини можуть переплітатися з наслідками і взаємодетермінувати друг друга і всю систему, при цьому враховувати і форми реалізації, які також принципово єдині (іноді вкладання у певні форми переструктурує їх смисл).

У таких умовах багатовимірна теорія особистості може стати ілюстрацією до видатної роботи Рубінштейна “Людина і світ”. Стосовно якої Абульханова-Славська наголошує: “С.Л. Рубінштейн доводить принципову непоодинокість людського буття, зв'язок індивідуального «я» з іншим, переломлення в індивідуальному загального – історичного, людського, соціального, зв'язок людини з людством... Вся дійсність виступає в новій якості «Світу» людських предметів і відносин” [3, с. 32].

Якщо хоч одна людина зможе зрозуміти за допомогою моделі, запропонованої Моргуном, своє місце у світі, де інша людина стане і дзеркалом і смислом і кінцевим результатом діяльності, на нашу думку, вірогідність події коли людство “залишитися на Землі в суспільстві шурів, ворон, горобців і тарганів” [2, с. 52] може знизитись.

Крім того, може здійснитися пророче слово Рубінштейна [3, с. 53] про те, що психологія здатна нарешті “закінчити період свого «містечкового» існування і, скинувши провінціалізм, який над нею тяжіє, спільно з усією системою наук органічно включиться в побудову загальної картини світу.”

Література

1. Моргун В.Ф. Багатовимірна теорія особистості про світогляд людини в контексті інваріанту просторово-часових орієнтацій / В.Ф. Моргун // Психологія і особистість. – К., Полтава, 2015. – Вип. 2 (8), частина 1. – С. 23-44.

2. Пазенок В. Человек и Вселенная. К проблеме формирования личностно-мировоззренческой картины мира / В. Пазенок // Філософія освіти. – К., 2014. – № 1. – С. 35-53.
3. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2003. – 512 с.